

Шелег Т.В.¹

Креативність як фактор життєтворчості

¹ Шелег Тетяна Володимирівна, аспірантка, Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького, м. Черкаси, Україна

Анотація. Актуальність проблеми життєтворчості у сучасній психологічній науці зумовлюється інтересом учених до формування та розвитку людських якостей, завдяки яким особистість може усвідомлювати авторство власного життя та творчо підходити до його організації. Однак передумови продуктивної життєтворчості особистості залишаються неповністю дослідженими.

У статті розглядаються рання творча активність дитини та креативність як основа життєтворчості. Прослідковується шлях трансформації ранньої дитячої творчості у креативність. Обґрунтовується значуща роль креативності у життєтворчості особистості.

Ключові слова: життєтворчість, креативність, самоактуалізація, творчість

Прогресивний розвиток суспільства забезпечується творчими внесками його членів – появою і впровадженням таких продуктів винахідництва, творчої діяльності, які спроможні інтенсифікувати динаміку суспільно-економічних процесів. Сучасний рівень розуміння суспільного розвитку передбачає врахування значущості балансу всіх суспільних процесів, гармонізації зв'язків та стосунків у суспільстві. У зв'язку з цим актуальності у наукових розвідках набуває феномен життєтворчості, який розуміється як повне та гармонійне розкриття самобутнього потенціалу людини у всіх сферах її буття.

У вітчизняній психології ідея про людину як творця власного життя розроблялася у контексті дослідження життєдіяльності (Л. Анциферова, В. Петровський, К. Абульханова-Славська, С. Рубінштейн), поняття, що відображає єдність проявів особистості в різних видах діяльності. Життєдіяльність людини, що свідомо нею визначається та реалізовується, припускає наявність процесу творення – творчості, життєтворчості [12, 17].

Опираючись на підхід у вітчизняній психології, згідно з яким творчість у широкому значенні трактується як всяка практична чи теоретична діяльність людини, в якій виникають нові (принаймні, для суб'єкта діяльності) результати (знання, рішення, способи дії, матеріальні продукти) [1], група українських науковців під керівництвом Л. Сохань у розробила концепцію життєтворчості, поширивши поняття творчості на життя.

Дослідниця визначає життєтворчість як духовно-практичну діяльність особистості, націлену на творче проектування і здійснення її життєвого проекту. Завдяки здатності особистості до життєтворчості, вона розробляє, коригує та реалізовує свій життєвий сценарій, опановуючи мистецтво життя – особливе уміння, що базується на глибокому знанні життя, розвиненій самосвідомості та володінні системою засобів, методів і технологій життєтворчості. Життєтворчість роз-

глядається як процес упорядкування подій життя особистості, процес її самовдосконалення [9, 37].

У межах екзистенційної психології (Д. Леонт'єв, О. Сухоруков) життєтворчість розглядається як зміна смислової системи особистості. Д.О. Леонт'єв визначає життєтворчість як особистісно-орієнтовану практику розвитку та корекції відносин зі світом, що передбачає трансценденцію свідомості особистості, її зовнішню направленість та розуміння подій, які відбуваються. Внаслідок цього розширюється можливість вибору, правильність здійснення якого залежить від ступеня розуміння людиною повноти та багатовимірності картини світу та своїх відносин з ним [4, 104].

Поряд з соціально-психологічною теорією життєтворчості в Україні та за рубежом розробляється багато концепцій та методів життєтворення, саморозвитку, мистецтва життя, самоактуалізації. Актуальною проблемою у сучасній психології є інтегрування наукових здобутків різних психологічних теорій щодо проблеми життєтворчості з метою більш вичерпного трактування цього поняття.

Наша наукова розвідка має за мету вивчити роль креативності та її динаміку у життєтворчому процесі, який ми розглядаємо через призму самоактуалізації.

Результати дослідження В. Ямницького, Л. Яновської вказують на те, що життєтворчий етап у житті людини настає у період дорослості (25–45 р.) з набуттям певних характерних для нього індивідуальних особливостей (цілісність, відповідальність, адаптованість, духовність, розвинута індивідуальність). Формування та розвиток здатності до життєтворчості в дорослому віці стає можливим саме тому, що тут особистість стає реальним суб'єктом життєдіяльності, сама може визначати свої відносини в життєвому світі, вирішувати психосоціальні проблеми, змінювати способи відносин, приймати на себе відповідальність за власну самість, відкривати загальнолюдські та екзистенційні цінності буття. У до-

рослому віці здатність особистості до життєтворчості проявляється у здатності перетворювати і розширювати життєвий світ, змінювати і організувати свою систему відносин у процесі розвитку [12, 192].

Тобто на життєтворчість здатна зріла особистість, що наближається до досягнення акме – високого рівня розвитку фізичного здоров'я, розуму, почуттів, волі, у результаті чого людина реалізує себе як індивід, як особистість, як індивідуальність, як суб'єкт діяльності [9, 185].

Досягнення вершини особистісного розвитку є наріжним каменем теорії самоактуалізації А. Маслоу. А. Маслоу ядром особистості вважав вроджену потребу в самоактуалізації, розвитку, реалізації свого потенціалу з опорою на власні сили. Дослідник визначає самоактуалізацію як "повне використання талантів, здібностей, можливостей і т.п.". [13, 150]. Є. Вахромов відмічає, що перші повноцінні акти самоактуалізації проявляються уже у підлітковому віці.

У ході життя людини, що просувається шляхом самоактуалізації, під впливом соціуму відбувається розвиток потенційних здібностей, формується стійка система цінностей, ідеалів, установок, які знаходять своє віддзеркалення у ставленні людини до світу, до людей, до свого місця і призначення в світі.

Тобто на певному етапі процесу самоактуалізації особистість починає активно творити своє життя, усвідомлюючи відповідальність власного авторства. Тому у межах нашої наукової розвідки, вважаємо за доцільне розглядати життєтворчість як стадію самоактуалізації.

Життєтворчість та самоактуалізація припускають розгортання певних творчих процесів.

Л. Сохань, описуючи життєтворчі здібності, необхідні особистості для творчої організації власного життя, відмічає характерні для життєтворчості особливості мислення: сміливість, гнучкість, уміння особистості нестандартно мислити, знаходити нові алгоритми вирішення життєвих завдань, зміни життєвих ситуацій або якостей самої особистості, передбачати можливий розвиток подій соціального та індивідуального життя [9, 191]. Варто відзначити, що вищеперелічені характеристики є ознаками дивергентного мислення (Дж. Гілфорд), креативності.

Креативність передбачає нестандартний підхід до вирішення задач, здатність знайти багато варіантів вирішення проблеми, розглядаючи її з різних ракурсів, оригінальність, власний стиль. Креативність визначається знаннями та кругозором, особистісними рисами і мотивацією, середовищем, в якому розвивається особистість. О. Халіфаєва трактує креативність як інтегральну властивість особистості, що заключається у

варіювання способів вирішення життєвих проблем, що виявляється в індивідуально-психологічних особливостях, які визначають активність в суспільстві. Креативність особистості виникає в результаті діяльності в соціальному контексті [11].

Отже, оскільки життєтворчі здібності базуються на дивергентному мисленні, ми маємо підстави вважати креативність важливим фактором процесу життєтворчості.

Примітно, що самоактуалізація також передбачає наявність творчого елемента. А. Маслоу наголошує на існуванні «креативності самоактуалізації» (selfactualizing creativeness), універсальної, потенційно закладеної у кожному характеристика, яка, однак, у процесі долучення до культури може блокуватися, чи навіть втрачатися. Дослідник порівнює її з творчістю дітей: «Вона нагадує творчість щасливих дітей, що живуть в сприятливих умовах – експресивну, спонтанну, невимушену. У ній виділяються такі якості характеру, як хоробрість, відвага, свобода, спонтанність, ясність, інтеграція, примирення з самим собою. Креативність самоактуалізації виражається або у творчому житті, або в творчому підході, або в самій особистості творця [14].

Тобто дитина народжується здатною до самоактуалізації завдяки закладеному природою потенціалу «креативності самоактуалізації». На нашу думку, першим його проявом є рання дитяча творчість, особливостями якої є синкретизм (Л. Виготський), неспецифічність (В. Кудрявцев), і можливість його прояву в різних сферах (Л. Венгер, М. Поддьяков та ін.) [3].

Згідно з Д. Леонтєвим, змістовна характеристика ранньої дитячої творчості, яку він називає натуральною, полягає у відкритості світу та різним можливостям, які дитина може побачити в світі, і в принциповій еквівалентності для неї різних можливостей. Екзистенційна позиція дитини по відношенню до світу – це відкрита позиція «всеможливості» (О. Лобок), яка виявляється досить природною на початкових стадіях розвитку [5, 219].

Творчість дитини, якої ще не торкнулася суворота правиця школи, легка і безтурботна, вона не орієнтується на норму та думку інших. У дошкільному віці дитина самостверджується через подолання окремих культурних стереотипів, внаслідок чого виникає «варіативне мислення». Дитина виявляє і розкриває багато можливостей, створює один варіант за іншим, але всі вони для неї рівноцінні, вона не в змозі відокремити вдалий варіант від невдалого, не здатна до культурної оцінки плодів своєї діяльності [6, 646].

Н. Козирева використовує термін «творча позиція» для опису творчого процесу в різних сфе-

рах життєдіяльності дошкільника. Творча позиція дитини є фундаментальною передумовою становлення творчості як стилю життя людини і творчих здібностей у спеціальних областях. [3].

С. Максимова називає ранню творчу діяльність спонтанною активністю. Спонтанну активність вона вважає універсальною, властивою усім та розглядає її як джерело потенційної креативності [7].

Відсутність такої творчої діяльності у дитини свідчить про певну патологію, що перешкоджає нормальній активності, адаптації дитини. Д. Леонт'єв відзначає, що це може бути наслідком занадто жорсткої зовнішньої «дресури» дитини раніше, ніж сформувалися структури її власного Я, що здатні протистояти тиску, приблизно до трирічного віку [5].

П. Вайнцвайг відмічає, що у випадку ігнорування, дефіциту уваги, ворожості з боку дорослого до дитини її природні якості такі як творчість, оригінальність, винахідливість гасяться, і у дитини неминуче розвивається невротичне хвилювання (неусвідомлений страх), що часто виявляється у формі впертості. Такий невротичний стан пов'язаний з очікуванням чогось страшного (страх втрати любові або уваги) [2].

Такий невротичний стан дитини передбачає переживання екзотичних ситуацій, унаслідок чого формуватимуться захисні механізми психіки. Якщо їх використання виявиться результативним, існує велика ймовірність їх подальшого несвідомого застосування, що позначатиметься на подальшому житті особистості, зокрема і на здатності творчо підходити до його організації у силу придушення творчих якостей.

Існує багато досліджень, що свідчать про зниження рівня дитячої креативності з початком шкільного навчання (Е.П. Торренс, С. Максимова). У цей період під впливом взаємодії дитини з культурою, діалогу з зовнішнім світом натуральна творчість трансформується у дорослу, яку варто правомірно розглядати як вищу психічну функцію – соціальну, довільну і опосередковану [8, 386].

Ймовірно, саме тоді у більшості людей блокується чи частково втрачається «креативність самоактуалізації». І лише 1% людей здатні зберегти характерну для дитячої творчості риси: неординарність мислення, спонтанність, експресивність, здатність виражати свої ідеї, не побоюючись оцінок чи насмішок, які є суттєвими аспектами «креативності самоактуалізації».

Перехід від натуральної (дитячої) творчості (створення суб'єктивно нового без оцінки) до дорослої («культурної») творчості відбувається через подолання конфронтацій з соціокультурним середовищем, результат його залежить від

особливостей реалізації особистісного потенціалу, зокрема життєстійкості та особистісної інтеграції (відновлення цілісності та єдності людської особистості).

Д. Леонт'єв виділяє три форми прояву творчості у дорослому віці, відділяючи креативність від мистецької творчості: 1. повсякденна креативність (локальна творчість), 2. творчість ціною порушення адаптації, 3. інтегрована творчість [5].

Таким чином, креативність як основа життєтворчих здібностей людини бере свій початок від ранньої творчості. Згідно з результатами досліджень близько 25% проявів повсякденної креативності зумовлюється саме показниками дитячої творчості. Забезпечення більш повного розвитку креативності дитини має стати важливим завданням освітньо-виховного процесу з метою формування особистості, здатної до високого рівня життєтворчості.

Цікавою є думка Д. Леонт'єва стосовно особливостей життєтворчості обдарованої людини. Він відмічає, що геніальні талановиті люди демонструють високий рівень творчості тільки з художнім чи науковим матеріалом, але не з власним життям і не із соціальною реальністю. Часто така людина виявляється неуспішною у відношенні до власного життя не тільки за критеріями адаптації і позитивних емоцій, але й за критеріями самореалізованості, стосунків з іншими людьми, сенсу. Дослідник пов'язує це з нездатністю інтегрувати реалізацію творчого (мистецького) потенціалу у власне життя, що призводить до особистісної дезадаптації.

Інтегровану творчість Д. Леонт'єв розглядає як джерело сили, сенсу і насолоди для творця. На думку Д. Леонт'єва відмінність дезадаптованих творців та інтегрованих полягає у здатності долати труднощі, що зустрічаються на життєвому шляху, їх життєстійкості [5].

На нашу думку, саме «інтегрована творчість» (термін Д. Леонт'єва), тобто реалізація потенціалу креативності у повсякденному житті поряд з реалізацією таланту забезпечать сприятливі умови для самоактуалізації особистості, а отже і життєтворчості. За теорією самоактуалізації людина має потребу у повній реалізації свого потенціалу. Нереалізований творчий потенціал перешкоджає інтеграції, гармонійності особистості, а отже перешкоджає самоактуалізації.

Е. Фромм вважав, що "якщо потяг до творчості не отримує реального виходу, виникає тяжіння до руйнування. Психологічне напруження таке, що якщо людина не може з'єднати себе з світом в акті творчості, то зароджується тенденція

до усунення та руйнування світу... Альтернатива цілком чітка – творити або знищувати" [10].

С. Максимова у ході своїх наукових досліджень підтвердила, що творча нереалізованість призводить до дезадаптації та особистісної деструктивності. Найбільший розрив між творчим потенціалом і ступенем його реалізованості спостерігається у осіб, які страждають від наркотичної залежності. [7, 250].

У житті обдарованої людини мистецька творчість як прояв її таланту займає одне з чільних місць в силу важливості реалізації творчої енергії, що є важливою передумовою інтеграції особистості, тому може визначати специфіку життєтворчості.

Аналіз науково-психологічної літератури показав, що креативність є елементом життєтворчих здібностей, які проявляються у організації особистістю її власного життя. Високий рівень креативності особистості, що бере початок з творчої активності у ранньому дитячому віці, сприяє продуктивній життєтворчості. У зв'язку з

цим підкреслюємо виключну значущість ранньої дитячої творчості у подальшій реалізації творчого потенціалу. Беручи до уваги той факт, що рівень креативності дитини знижується з початком шкільного навчання, необхідним завданням сучасного виховного процесу має бути забезпечення умов для пом'якшення трансформації дитячої творчості у дорослу з метою повної реалізації творчого потенціалу дитини, що створить базу для продуктивної життєтворчості. Під такими умовами ми маємо на увазі пом'якшення протистояння між особистістю та соціумом через розвиток гнучкості, життєстійкості поряд з забезпеченням гармонійного розвитку особистості, що передбачає відсутність внутрішніх конфліктів, тривожності, мінімізацію ймовірності застосування психологічних захистів.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні умов та розробці спеціальних методик для розвитку та збереження високого рівня дитячої креативності у освітньому процесі з урахуванням спектру вищезазначених питань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой психологический словарь / Под ред. Б.Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. - СПб. : Прайм-Еврознак; М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2004. – 666 с.
2. Вайнцвайг П. Десять заповедей творческой личности [Текст]: научно-популярная литература / П. Вайнцвайг ; пер. с англ.: С.Л. Лойко, Ф.Б. Сарнова. – М.: Прогресс, 1990. 192 с.
3. Козырева Н.А. Психологические условия формирования творческой позиции дошкольников (на материале игр с противоречием): автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / Козырева Нелли Арнольдовна. – М., 2007. – 25 с.
4. Леонтьев Д.А. Жизнетворчество как практика расширения жизненного мира // 1-я Всероссийская научно-практическая конференция по экзистенциальной психологии: материалы сообщений / под ред. Д.А. Леонтьева, Е.С. Мазур, А.И. Сосланда. – М.: Смысл, 2001, с. 100-109.
5. Леонтьев Д.А. Пути развития творчества: личность как определяющий фактор// Воображение и творчество в образовании и профессиональной деятельности. Материалы чтений памяти Л.С. Выготского: Четвертая Международная конференция. М.: РГГУ, 2004, с. 214-223.
6. Лобок А.М. Антропология мифа [Текст] / А. Лобок – Екатеринбург: Банк культурной информации, 1997. – 688 с.
7. Максимова С.В. Творчество: Созидание или деструкция? / Максимова Светлана Валентиновна – М.: АКАДЕМПРОЕКТ, 2006. – 244 с.
8. Петухов В.В. О культурно-исторической психологии творчества // Культурно-исторический подход и проблемы творчества / под ред. Е.Е. Кравцовой, В.Ф. Спиридонова, Ю.Е. Кравченко. М.: РГГУ, 2003, с. 383-390.
9. Сохань Л.В. Искусство жизнетворчества. Предназначение. Жизнетворчество. Судьба: Социологические очерки, социально-психологические эссе, интервью, глоссарий / Л.В. Сохань. – К.: Издательский Дом Дмитрия Бураго, 2010. – 576 с.
10. Фромм Э. Психоанализ и этика. / Э. Фромм – М.: Республика, 1993. – 415 с.
11. Халифаева О.А. Психологические условия развития креативности подростков в учебно-воспитательном процессе: Дис. канд. психол. наук: 19.00.13 / Халифаева Ольга Алексеевна; науч. рук. Кайгородов Б.В.; Астраханский гос. ун-т. – Астрахань, 2007. – 173 с.
12. Яновська Л.В. Динаміка здатності до життєтворчості особистості у дорослому віці: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Яновська Лариса Володимирівна ; наук. кер. Полетаєва Н.О ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2006. – 234 с.
13. Maslow, A. Motivation and personality. Rev. ed. New York: Harper and Row, 1970.
14. Maslow, A.H. Toward a Psychology of Being./ A.H. Maslow. Litton Educational Publishing, 1968.

Sheleg T.V. Creativeness as a factor of life creativity

Abstract. The problem of life creativity is one of the topical problems in modern psychological science due to the continuous scholars' interest to formation and development of human qualities which let a person be aware of the authorship of his own life and have creative approach to its organizing. The category of life creativity has been developed by Russian and Ukrainian psychologists, but a lot of its aspects have not been studied yet. Life creativity is represented as a

process of organizing person's life events along with person's self-improvement. The author analyses the role of creativeness in this process. Creativeness means integral property of the individual, which involves finding various ways to solve problems and is reflected in individual psychological characteristics. In this study life creativity is analysed in the context of self-actualization theory (A. Maslow). Implementation of internal self-actualization needs generates human activity, the development of potential abilities and self-improvement, directing them to the designing and organizing of person's internal and external world. This process is actually life creativity. So life creativity can be considered a stage of self-actualization. Life creativity provides direct person's involvement in the process of creating his own life, for which probably some creative inclinations and abilities are needed. To organize his life creatively a person should have such characteristics as courage, flexibility, the ability of non-standard thinking and finding new algorithms for solving life problems. These are features of divergent thinking or creativity. For the process of self-actualization "self-actualization creativeness" is essential. It is reflected in person's creative life, or in a creative approach to it. A. Maslow compares it with the work of children - expressive, spontaneous, effortless and easy. Universal child's creativeness is opposed to adult's creativeness. Under the influence of social and cultural environment child's creativeness is transformed into everyday creativity along with the further development of personal talent. The peculiarity of personal creativity and dealing with his talent depends on the particular fulfillment of personal potential, his hardiness and personal integration. According to the theory of self-actualization a person needs full potential fulfillment. If it is not fulfilled, it impedes integration, internal harmony and thus prevents self-actualization. The development of children's everyday creativity and talent on early ontogenesis stages is considered to be an important factor of life creativity and "creative self-actualization".

Keywords: life creativity, creativeness, self-actualization, talent

Шелег Т.В. Креативность как фактор жизнетворчества

Аннотация. Актуальность проблемы жизнетворчества в современной психологической науке предопределяется интересом ученых к формированию и развитию человеческих качеств, благодаря которым личность может осознавать авторство собственной жизни и творчески подходить к его организации. Однако предпосылки продуктивного жизнетворчества личности остаются полностью исследованы. В статье ранняя творческая активность ребенка и креативность рассматриваются как основа жизнетворчества. Прослеживается путь трансформации ранней детского творчества в креативность. Обосновывается значимая роль креативности в жизнетворчества личности.

Ключевые слова: жизнетворчество, креативность, самоактуализация, творчество.